

ELABORAREA, DEZBATEREA ȘI ADOPTAREA NOII CONSTITUȚII A ROMÂNIEI ÎN CONTEXTUL VICTORIEI REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Dan VĂTĂMAN*

*Cercetător Științific gr. III – Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, București (România)

E-mail: vataman.dan@gmail.com

Abstract

This year marks 34 years since the adoption of a new democratic Constitution in the context that followed the victory of the Romanian Revolution of December 1989, a cardinal event in the contemporary history of Romania. The fall of the totalitarian-communist regime led to the reconstruction of the entire constitutional architecture, which materialized in the adoption of a new Constitution in 1991 – a fundamental law that enshrined the principles regarding state organization and the balance of power between different branches of government, as well as human rights. Given the specifics of the research undertaken, the purpose of this study is not to analyze in detail the normative content of the Romanian Constitution, nor the debates that took place within the Constituent Assembly and the Commission for the drafting of the Constitution, but rather to draw an overview of the entire process of drafting, debating and adopting the new Constitution, the entire analysis being based on primary sources, especially normative acts published in the „Official Gazette of Romania”.

Keywords: Constituent Assembly; Commission for the drafting of the Constitution; Romanian Constitution of 1991; fundamental law; framework of democratic political life.

1. Constituirea Consiliului Frontului Salvării Naționale ca organism provizoriu al puterii de stat și crearea premiselor adoptării unei noi constituții

Frontul Salvării Naționale a luat ființă ca organ provizoriu al puterii de stat în seara de 22 Decembrie 1989, cu scopul declarat al „instaurării democrației, libertății și demnității poporului român”.

Conform „Comunicatului către țară” emis în aceeași seară, urmare a dizolvării structurilor de putere ale regimului comunist (demiterea Guvernului și încetarea activității Consiliului de Stat și a instituțiilor sale), întreaga putere în stat a fost preluată de către Consiliul Frontului Salvării Naționale (CFSN). De asemenea, acest document cuprinde principiile și obiectivele instaurării sistemului democratic de guvernare, printre acestea: abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere; separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească; alegerea conducătorilor politici pentru cel mult două mandate, astfel încât nimeni să nu mai poată pretinde puterea pe viață; respectarea deplină a drepturilor și libertăților omului. Totodată, se menționează și hotărârea fermă ca un comitet de redactare a noii Constituții să înceapă să funcționeze imediat¹.

După cum arăta și Ion Iliescu într-o carte apărută în anul 2001, „programul cunoscut sub ceea ce s-a numit Comunicatul către țară al CFSN – din momentul prezentării sale a devenit primul document al revoluției, definind obiectivele sale strategice, orientate în trei mari direcții: prima – demolarea vechiului sistem de stat opresiv, cu toate pârghiile și structurile sale de putere și construcția statului de drept, democratic”².

Referitor la sintagma „primul document al revoluției” folosită de fostul președinte Ion Iliescu, se impune să amintim faptul că în majoritatea lucrărilor de specialitate dedicate istoriei constituționalismului în România, atunci când se abordează procesul adoptării Constituției din 1991, majoritatea autorilor încep cu „Comunicatul către țară” al CFSN. Este și cazul lui Marian Enache (fostul președinte al Curții Constituționale), care considera că acesta reprezintă „primul document istoric, de esență revoluționară (...) care marchează momentul fundamental al procesului revoluționar, proclamându-se faptul că puterea politică este preluată de exponenții mișcării revoluționare prin înlăturarea reprezentanților vechiului regim și a ideologiei lor și prin desființarea vechilor structuri de putere ale comunismului”. Mai mult,

¹ „Comunicatul către țară” al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 1 din 22 decembrie 1989.

² Ion Iliescu, *Revoluția Română*, București, Editura Presa Națională, 2001, p. 50.

Marian Enache arăta că în acest „important document politic” se poate identifica opțiunea clar exprimată a redactării unei noi constituții în care, evident, trebuiau înscrise valorile, principiile și mecanismele constituționale ale noii puteri și ale pactului social prin care dreptul nu mai putea aparține exclusiv statului, ci devenea și dreptul cetățeanului, cu alte cuvinte, devenea din statul legal și legalist un stat de drept și democratic, în care trebuiau „conciliate autoritatea și libertatea” (...) dar această opțiune politică nu era suficientă, deoarece ea nu se putea realiza de la sine, fără crearea cadrului juridic necesar pentru adoptarea unei constituții democratice³.

2. Crearea cadrului juridic necesar pentru adoptarea noii Constituții democratice

Dintre actele normative și deciziile de guvernare adoptate în perioada 26-31 decembrie 1989 (care au fost deja analizate selectiv într-un studiu publicat în anul 2024⁴) se impune reliefarea doar a acelor de interes pentru prezenta cercetare.

Astfel, în Programul CFSN statuat prin Decretul-Lege nr. 2/1989 au fost preluate și completate propunerile făcute în „Comunicatului către țară” al CFSN din 22 decembrie 1989, printre acestea putând fi amintite: abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicia unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie 1990; separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească în stat și alegerea conducătorilor politici pentru unul sau, cel mult, două mandate. Totodată, trebuie menționat că printre atribuțiile CFSN ca organ suprem al puterii de stat se găsea și numirea comisiei de elaborare a proiectului noii Constituții, iar una dintre comisiile de specialitate ale CFSN era „Comisia constituțională, juridică și pentru drepturile omului”⁵.

Prin raportare la „Comunicatul către țară” al CFSN (considerat a fi un document „cu caracter exclusiv politic”) și conținutul Decretului-Lege nr. 2/1989, în doctrina de specialitate a fost exprimată opinia potrivit căreia „schimbările politice enunțate în Comunicat au fost confirmate juridic prin

³ Marian Enache, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, <https://www.juridice.ro> (accesat la 15.07.2025).

⁴ Dan Vătăman, *Idealurile și aspirațiile populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 ca fundamente ale transformării statului și societății românești*, în „Anuarul Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989”, Volumul II/2024, pp. 29-35.

⁵ *DECRET-LEGE nr. 2 din 27 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale*, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 4 din 27 decembrie 1989.

Decretul-Lege nr. 2/1989 (...) care reia o serie de enunțuri politice și le dă acum o formă juridică cu valoare cvasi-constituțională”⁶. Totodată, unii autori sunt de părere că idealurile Revoluției din Decembrie 1989, nominalizate în Comunicatul CFSN și Decretul-Lege nr. 2/1989 au devenit norme constituționale, permițând sa se agreeze categoria „bloc de constituționalitate”⁷.

În scopul realizării unei societăți cu adevărat democratice în România, asigurarea și apărarea drepturilor fundamentale ale cetățenilor și îndeplinirea principiului pluralismului politic, a fost emis Decretul-Lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România⁸.

Respectând principiul pluralismului politic statuat în Decretul-Lege nr. 2/1989, reprezentanții partidelor politice întrunite în ziua de 1 februarie 1990 în convorbiri cu reprezentanții CFSN au convenit asupra constituirii unui Consiliu Provizoriu de Uniune Națională (CPUN). Noul organ a fost înființat prin Decretul-Lege nr. 81 din 9 februarie 1990⁹, în componența sa regăsindu-se reprezentanți ai partidelor nou-înființate alături de Frontul Salvării Naționale (transformat în partid cu structură și platformă de sine stătătoare), fiind cooptați și reprezentanți ai minorităților naționale. Pe 13 februarie 1990 a fost emis Decretul-Lege nr. 82 privind componența CPUN¹⁰, dintre cele 16 comisii de specialitate una fiind „Comisia constituțională, juridică și pentru drepturile omului”. Această comisie a fost una dintre cele mai active, mai ales că în scurta sa perioadă de funcționare CPUN a desfășurat o bogată activitate legislativă, adoptând 65 de decrete-legi și alte 104 decrete¹¹.

Din multitudinea de decrete adoptate de CPUN, foarte important pentru prezenta cercetare este Decretul-Lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României¹². Acest decret – conceput ca o lege electorală – nu s-a limitat doar la organizarea noilor alegeri, ci a prevăzut expres că guvernarea României se realizează pe baza sistemului democratic pluralist, precum și a separației puterilor legislativă, executivă și

⁶ Cristian Ionescu, *Tratat de drept constituțional contemporan*, Ediția a 3-a, București, Editura C.H. Beck, 2019, pp. 775-776.

⁷ Ioan Muraru, Andrei Muraru, *O posibilă interpretare a art. 1 alin. (3) din Constituție*, în „Curierul judiciar” nr. 6/2014, p. 328.

⁸ „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 9 din 31 decembrie 1989.

⁹ „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 27 din 9 februarie 1990.

¹⁰ „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 28 din 14 februarie 1990.

¹¹ *DECRETE-LEGE emise în anul 1990 de către Consiliul Provizoriu de Uniune Națională*, https://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.frame (accesat la 25.07.2025).

¹² „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 35 din 18 martie 1990.

judecătorească. Mai mult, a stabilit și o serie de principii privind raporturile dintre Președinte, Parlament și Guvern, competența și modul de alegere a Adunării Deputaților, Senatului și Președintelui României, precum și la reglementarea unor noi principii de guvernare. În ceea ce privește cele două camere ale viitorului parlament, după validarea mandatelor și declararea ca legal constituite, în articolul 80 din Decretul-Lege nr. 92/1990 s-a statuat că „Adunarea Deputaților și Senatul, în ședință comună, se constituie, de drept, în Adunare Constituantă pentru adoptarea Constituției României (...) iar până la intrarea în vigoare a Constituției României, parlamentul își va desfășura activitatea și ca adunare legiuitoare”.

3. Instituirea Adunării Constituante și a Comisiei de redactare a proiectului Constituției României

Ca urmare a alegerilor desfășurate în 20 mai 1990, așa cum reiese din Procesul verbal încheiat de Biroul Electoral Central în 7 iunie 1990, repartizarea mandatelor de parlamentari pe partide a fost după cum urmează: Frontul Salvării Naționale – 265; Uniunea Democrată Maghiară din România – 29; Partidul Național Liberal – 29; Partidul Național Țărănesc creștin și democrat – 12; Mișcarea Ecologistă din România – 12; AUR - PUNR din Transilvania și Partidul Republican – 9; Partidul Democrat Agrar din România – 9; Partidul Ecologist Român – 8; Partidul Socialist Democratic Român – 5; Partidul Social Democrat Român – 2; Gruparea Democratică de Centru – 2; Comunitatea Lipovenilor din România – 1; Forumul Democratic al Germanilor din România – 1; Partidul Democrat al Muncii – 1; Partidul Liber-Schimbist – 1; Partidul Reconstrucției Naționale din România – 1; Partidul Tineretului Liber Democrat din România – 1; Uniunea Armenilor din România – 1; Uniunea Bulgară din Banat-Asociația Culturală Bulgară din București – 1; Uniunea Democrată a Sârbilor din România – 1; Uniunea Democrată a Slovacylor și Cehilor din România – 1; Uniunea Democratică Turcă Musulmană – 1; Uniunea Elenă din România – 1; Uniunea Democrată a Romilor din România – 1; Uniunea Liberală „Brătianu” – 1; Uniunea Polonezilor din România „Dom Polski” – 1; Uniunea Ucrainenilor din România – 1¹³.

Potrivit Decretului-Lege nr. 92/1990, la 11 iulie 1990, Adunarea Deputaților și Senatul, în ședință comună, s-au constituit de drept în Adunarea Constituantă pentru adoptarea Constituției României. Cu această ocazie a fost adoptat Regulamentul de organizare și funcționare, conform căruia adunarea urma să își formeze Comitetul Adunării Constituante compus din președinți, vicepreședinți, și secretarii celor două camere. După formarea

¹³ „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 81-82 din 8 iunie 1990.

Comitetului Adunării Constituante urma să se procedeze la alegerea Comisiei de redactare a proiectului Constituției României, formată din deputați, senatori și specialiști în domeniul dreptului constituțional și al altor științe socio-umane, aceștia din urmă neavând vot deliberativ¹⁴.

Componența nominală a Comisiei de redactare a proiectului Constituției României a fost stabilită prin Hotărârea Adunării Constituante nr. 2/11 Iulie 1990, alcătuirea acesteia făcându-se pe baza algoritmului politic de reprezentare a grupurilor parlamentare din 12 deputați, 11 senatori și 5 experți în domeniul dreptului, după cum urmează:

- Marian Enache - jurist, vicepreședinte al Adunării Deputaților, grupul parlamentar al FSN;
- Ioan Leș – deputat, jurist, grupul parlamentar al FSN;
- Ioan Timiș – deputat, jurist, grupul parlamentar al FSN;
- Alexandru Albu – deputat, prof. univ. dr., ASE, grupul parlamentar al FSN;
- Mihai Golu – deputat, psiholog, prof. univ. dr., Universitatea București, grupul parlamentar al FSN;
- Nicolae S. Dumitru – deputat, sociolog, conf. univ. dr., grupul parlamentar al FSN;
- Dan Lăzărescu – deputat, scriitor, grupul parlamentar al PNL;
- Gheorghe Frunda – deputat, avocat, grupul parlamentar al UDMR;
- Vasile Gionea – deputat, jurist, prof. univ. dr., grupul parlamentar al PNT-cd;
- Ioan Florea – deputat, economist, grupul parlamentar ecologist și social-democrat;
- Niculae Iuruc – deputat, inginer agronom, grupul parlamentar agrar și socialist democratic;
- Echim Andrei – deputat, jurist, grupul parlamentar al minorităților naționale (altele decât cea maghiară);
- Victor Ananghose – senator, avocat, grupul parlamentar al FSN;
- Mihai Iacobescu – senator, istoric, conf. univ. dr., grupul parlamentar al FSN;
- Mihăiță Postolache – senator, inginer, grupul parlamentar al FSN;
- Ion Predescu – senator, avocat, grupul parlamentar al FSN;
- Ioan Rus – senator, jurist, grupul parlamentar al FSN;
- Romulus Vulpesu – senator, scriitor, grupul parlamentar al FSN;

¹⁴ Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/11 Iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, Partea I, nr. 90 din 12 iulie 1990.

- Augustin Zăgrean – senator, jurist, grupul parlamentar al FSN;
- Mircea Curelea – senator, avocat, grupul parlamentar al PNL;
- Adrian-Ovidiu Moțiu – senator, prof. univ. dr., Partidul pentru Uniunea Națională a Românilor din Transilvania;
- Hajdu Menyhert Gabor – senator, jurist, grupul parlamentar al UDMR;
- Antonie Iorgovan – senator, conf.univ. dr., independent;
- Florin Vasilescu – jurist, doctor în drept, consilier la Președinția României;
- Mihai Constantinescu – jurist, doctor în drept, consilier al primului-ministru;
- Ioan Vida – jurist, doctor în drept, consilier la compartimentul tehnic legislativ din cadrul Direcției serviciilor legislative a aparatului Adunării Deputaților;
- Ioan Muraru – jurist, doctor în drept, conf. univ., Universitatea București;
- Ion Deleanu – jurist, doctor în drept, conf. univ., Universitatea Cluj-Napoca¹⁵.

4. Lucrările Comisiei de redactare a proiectului Constituției României

Potrivit articolului 8 din Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/11 iulie 1990, Comisia de redactare a proiectului Constituției României trebuia să își aleagă un președinte, doi vicepreședinți și doi secretari și, totodată, să adopte un regulament de funcționare.

Etapele ce trebuiau parcurse pentru a ajunge la forma finală a noii legi fundamentale au fost prevăzute în articolul 9 din Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/11 iulie 1990. Astfel, într-o primă etapă, Comisia de redactare a proiectului de Constituție trebuia să elaboreze și să prezinte Adunării Constituante principiile și structura pe capitole ale viitorului proiect de Constituție. După aprobarea acestora, comisia trebuia să redacteze textul integral al fiecărui capitol, care urma să fie supus spre dezbateră și aprobare Adunării Constituante. Mai apoi, conform articolului 12 din hotărârea deja menționată, dezbateră în Adunarea Constituantă a tezelor pentru elaborarea proiectului de Constituție a României urma să se facă pe titluri și capitole.

¹⁵ Hotărârea Adunării Constituante nr. 2/11 Iulie 1990 privind aprobarea componenței nominale a Comisiei de redactare a proiectului Constituției României, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, Partea I, nr. 90 din 12 iulie 1990.

Prin „teză”, în sensul regulamentului, se înțelegea textul fiecărui punct din anteproiectul Comisiei de redactare a proiectului de Constituție a României.

În ceea ce privește alegerea Biroului Comisiei de redactare a proiectului Constituției României (în documentele vremii s-a folosit și sintagma „Comisia Constituțională”), la propunerea lui Mihai Iacobescu, în funcția de președinte al comisiei a fost ales Antonie Iorgovan, care la rândul lui l-a propus pe Vasile Gionea pentru o funcție de vicepreședinte (ca reprezentant al opoziției) și pe Ioan Rus pentru o funcție de secretar (ca reprezentant al majorității). Dan Marțian (președintele Camerei Deputaților și co-președintele Adunării Constituante) l-a propus, în lipsă, pe Ioan Leș ca vicepreședinte din partea majorității, iar apoi s-a convenit ca pentru a doua funcție de secretar să fie ales un reprezentant al minorităților, în speță Gheorghe Frunda¹⁶.

După alegerea Biroului, la 27 iulie 1990, a fost adoptat și Regulamentul Comisiei Constituționale prin care s-a stabilit repartizarea membrilor în două subcomisii (colective de lucru) și programul de lucru pentru perioada următoare:

- 1 august – 15 septembrie 1990: Documentare pentru elaborarea Tezelor anteproiectului de Constituție;
- 15 septembrie – 15 octombrie 1990: Elaborarea schiței Tezelor privind anteproiectul Constituției;
- 15 octombrie – 15 noiembrie 1990: Elaborarea, dezbateră și aprobarea în Comisie a Tezelor privind anteproiectul Constituției;
- 15 noiembrie – 1 decembrie 1990: Examinarea Tezelor de către Președintele României, Primul-Ministru și președinții Senatului și Adunării Deputaților;
- 1 decembrie – 10 decembrie 1990: Definitivarea și aprobarea în plenul Comisiei a formei finale a Tezelor și structurii anteproiectului;
- 11 decembrie 1990: Prezentarea Tezelor și structurii anteproiectului către Adunarea Constituantă¹⁷.

Astfel, lucrările Comisiei Constituționale s-au desfășurat într-un ritm susținut și, după cum arăta Antonie Iorgovan, „începând cu 30 octombrie 1990, când deja era un material elaborat, s-a trecut la un regim de ședințe ale plenului Comisiei mult mai dese, după cum urmează: 30 și 31 octombrie; 1, 2, 5, 6, 7, 8, 13 și 14 noiembrie; 7, 8, 10 și 11 decembrie (...) întregul material elaborat de subcolective a fost organizat în 10 fișe: Fișa 1 – Principiile fundamentale; Fișa 2 – Drepturile și îndatoririle; Fișa 3 – Parlamentul; Fișa

¹⁶ Antonie Iorgovan, *Odissea elaborării Constituției*, Târgu Mureș, Editura Uniunii Vatra Românească, 1998, p. 14.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 17-18.

4 – Președintele României; Fișa 5 – Guvernul; Fișa 6 – Consiliul Legislativ; Fișa 7 – Autoritatea judecătorească; Fișa 8 – Consiliul Constituțional; Fișa 9 – Revizuirea Constituției și Fișa 10 – Dispoziții finale și tranzitorii”¹⁸.

După formularea tezelor viitorului proiect de Constituție s-a încheiat prima etapă de lucru în cadrul Comisiei Constituționale, în continuare urmând a fi formulate observații de către Comitetul Adunării Constituante, Președintele României și Guvern, pentru ca mai apoi Comisia Constituțională să redacteze forma finală a proiectului de Constituție ținând cont de observațiile primite.

Documentul intitulat „Tezele pentru elaborarea proiectului de Constituție a României” a fost prezentat public la 11 decembrie 1990, fiind înaintat Adunării Constituante în vederea dezbaterii și adoptării așa cum era stabilit în articolul 11 din Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/11 iulie 1990.

5. Lucrările Adunării Constituante

Lucrările Adunării Constituante au fost demarate la 13 februarie 1991, ocazie cu care a fost adoptată și o hotărâre pentru completarea articolului 12 din Hotărârea nr. 1 din 11 iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante¹⁹. Astfel, s-a stabilit că dezbaterile în Adunarea Constituantă a „Tezelor pentru elaborarea proiectului de Constituție a României” se va face pe titluri și capitole, prin „teză” înțelegându-se textul fiecărui punct din anteproiectul elaborat de Comisia Constituțională. Grupurile parlamentare din Senat și Adunarea Deputaților puteau prezenta propuneri și observații asupra tezelor, iar înaintea prezentării poziției grupurilor parlamentare, atunci când era cazul, membri ai Comisiei de redactare a proiectului de Constituție trebuiau să dea explicații de ordin științific și juridic și să prezinte sinteze asupra propunerilor și observațiilor cu care a fost sesizată comisia.

Pentru asigurarea coerenței și a unui ritm susținut al dezbaterilor, la 10 Septembrie 1991, a fost adoptată o nouă hotărâre pentru completarea Regulamentului Adunării Constituante²⁰. Potrivit noii reglementări, dezbaterile în Adunarea Constituantă a proiectului de Constituție urma să se facă direct pe articole, cu respectarea următoarelor reguli: pentru argumentarea aceluiași amendament formulat de către un grup parlamentar sau de către un

¹⁸ *Ibidem*, p. 70.

¹⁹ Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/13 Februarie 1991 pentru completarea articolului 12 din Hotărârea nr. 1 din 11 Iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 39 din 25 februarie 1991.

²⁰ Hotărârea Adunării Constituante nr. 2/10 Septembrie 1991 pentru completarea Hotărârii nr. 1 din 11 Iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 184 din 13 septembrie 1991.

grup de parlamentari se acorda cuvântul unei singure persoane; durata unei intervenții putea fi de maximum 5 minute; amendamentele privind redactarea textelor trebuiau prezentate, în scris, Comisiei Constituționale cu cel puțin 48 de ore înainte de ședința Adunării Constituante în care se discuta articolele respective, fiind obligatorie prezentarea punctului de vedere al Comisiei. De asemenea, nu mai puteau face obiectul dezbaterilor amendamentele care repuneau în discuție principii, elemente de structură sau modificări de fond ale unor teze care fuseseră deja aprobate prin vot de către Adunarea Constituantă sau reiterau teze sau idei respinse de către Adunarea Constituantă.

Așadar, în conformitate cu prevederile regulamentului de procedură, Adunarea Constituantă s-a întrunit în 43 de ședințe, lucrările acesteia cuprinzând prezentarea tezilor, dezbaterile lor, depunerea de amendamente, discutarea amendamentelor și votul pe articole. Fiecare dezbateră a câte unui titlu al proiectului era precedat de alocuțiunea câte unuiia dintre specialiștii în drept, membri ai Comisiei de redactare.

În cercetarea științifică desfășurată pentru elaborarea prezentului studiu nu am urmărit să prezint într-un mod complet și sistematic lucrările Adunării Constituante, asta pentru că, având la dispoziție stenogramele celor 43 de ședințe²¹, toate caracterizate de dezbateri aprinse, am considerat că fiecare dintre acestea ar fi putut să constituie subiectul unui studiu separat.

Ca urmare, pentru creionarea unei imagini de ansamblu asupra evoluției lucrărilor Adunării Constituante, se impune amintit faptul că, într-o primă etapă, dezbaterile pe titluri, capitole, teze și articole asupra proiectului de Constituție au început la 13 februarie 1991 și s-au finalizat la 20 iunie 1991, textul rezultat în urma dezbaterilor fiind publicat în 2 iulie 1991. În perioada 15 iulie - 1 august 1991, grupurile parlamentare sau parlamentarii, individual, au depus 1.019 amendamente la proiectul de Constituție, asupra cărora Comisia Constituțională a elaborat un raport prin care a propus admiterea doar a 68 de amendamente, restul de 951 fiind respinse. Pentru fiecare amendament în parte, Comisia Constituțională a prezentat și motivul admiterii/respingerii²².

²¹ Stenogramele ședințelor Adunării Constituante au fost publicate în mai multe volume de documente, printre a acestea: *Geneza Constituției României 1991: lucrările Adunării Constituante*, Dumitru Ionciță (Editor coordonator), București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1998; *Constituția României: Documente*, Ediție îngrijită de Teodora Stănescu-Stanciu și Gheorghe Neacșu, Editura Karta-Graphic Vol. 1 – 2011; Vol. 2 și 3 – 2012; Editura IRRD 1989, Vol. 4 – 2015 și Vol. 5 – 2016.

²² *RAPORT asupra amendamentelor prezentate de către grupurile parlamentare, de deputați și de senatori la proiectul de Constituție*, în *Constituția României: Documente*, Vol. 5, Ediție îngrijită de Teodora Stănescu-Stanciu și Gheorghe Neacșu, București, Editura IRRD 1989, 2016, pp. 194-729.

Raportul Comisiei Constituționale împreună cu amendamentele propuse la proiectul de Constituție au fost din nou supuse dezbaterii în cadrul Adunării Constituante în perioada 10 septembrie-18 noiembrie 1991.

În vederea votării formei finale a Constituției, Adunarea Constituantă a adoptat Hotărârea nr. 3/1991 prin care a stabilit că votul nominal pentru adoptarea Constituției României va putea fi exprimat și prin corespondență de către deputații și senatorii care, din motive excepționale, se aflau în imposibilitate de a-l exercita nemijlocit în Adunarea Constituantă. Pentru a asigura succesul votului, în hotărârea mai sus menționată se stipula că deputații și senatorii care lipseau la votul nominal pentru adoptarea Constituției și nici nu votau prin corespondență erau de drept decăzuți din calitatea de deputat sau senator. În situația în care din cauza absenței deputaților și senatorilor Constituția nu ar fi fost adoptată, în termen de cel mult 3 zile urma să aibă loc un al doilea vot nominal. Totodată, Comisia de redactare a proiectului Constituției României a fost însărcinată să elaboreze, în termen de doar 2 zile, proiectul Legii privind organizarea și desfășurarea referendumului național asupra Constituției României, pentru a fi supus adoptării de către Adunarea Constituantă²³.

Votarea proiectului Constituției României a avut loc la 21 noiembrie 1991, ocazie cu care din numărul total de 510 deputați și senatori ce compuneau Adunarea Constituantă au răspuns la apelul nominal 476 de parlamentari, dintre care 371 de deputați și 105 senatori. Un număr de 20 de deputați și 13 senatori și-au exprimat votul nominal prin corespondență, potrivit prevederilor articolului 1 din Hotărârea Adunării Constituante nr. 3 din 13 noiembrie 1991 privind unele măsuri în vederea adoptării Constituției României²⁴. Din numărarea voturilor exprimate, rezulta că 414 membri ai Adunării Constituante au votat pentru adoptarea Constituției, iar 95 de membri ai Adunării Constituante au votat contra adoptării Constituției. Cei 414 deputați și senatori care au votat pentru adoptarea Constituției reprezentau mai mult de două treimi din numărul total al membrilor Adunării Constituante. Ca urmare, Comitetul Adunării Constituante a constatat că sunt întrunite cerințele articolului 12 din Hotărârea Adunării Constituante nr.

²³ *Hotărârea Adunării Constituante nr. 3/13 Noiembrie 1991 privind unele măsuri în vederea adoptării Constituției României*, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 230 din 15 noiembrie 1991.

²⁴ Trebuie amintit că, așa cum reiese din Procesul verbal al ședinței, senatorul Karoly Király (care era și membru în Comitetul Adunării Constituante) nu a răspuns la apelul nominal și nici nu și-a exprimat votul prin corespondență, intrând, astfel, sub incidența dispozițiilor articolului 2 din Hotărârea Adunării Constituante nr. 3/1991 care stabilea decăderea de drept din calitatea de parlamentar.

1/1990 și ca atare a declarat adoptată Constituția României de către Adunarea Constituantă în ședința sa din ziua de 21 noiembrie 1991²⁵.

6. Adoptarea și intrarea în vigoare a Constituției României din anul 1991

În ședința din 22 noiembrie 1991 a Adunării Constituante a fost adoptată Legea nr. 67/1991 privind organizarea și desfășurarea referendumului național asupra Constituției României²⁶, în temeiul căreia cetățenii României au fost chemați să-și exprime voința asupra Constituției României.

Referendumul a avut loc la 8 Decembrie 1991, numărul participanților fiind de 10.948.468. Numărul voturilor valabil exprimate la răspunsul „Da” a fost de 8.464.624 (73%), numărul voturilor valabil exprimate la răspunsul „Nu” a fost de 2.235.085 (20,4%), iar numărul voturilor nule a fost de 248.759 (2,3%)²⁷.

Urmare a rezultatului înregistrat, în conformitate cu articolul 149 din Constituție, legea fundamentală a României a intrat în vigoare la data aprobării ei prin referendum. Acesta este și motivul pentru care, patru ani mai târziu, ziua de 8 Decembrie a fost proclamată „Ziua Constituției României”²⁸.

7. Concluzii

După analiza și evidențierea idealurilor și aspirațiilor populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 ca fundamente ale transformării statului și societății românești²⁹, în mod firesc am dorit să relievez procesul de elaborare și adoptare a noii Constituții democratice a României, un document care a așezat țara pe un drum nou, fără precedent în istoria noastră.

Așa cum am menționat în partea introductivă, scopul prezentului studiu nu a fost acela de a analiza dezbaterile din cadrul Adunării Constituante și a Comisiei de redactare a proiectului Constituției României asupra tezelor, articolelor și titlurilor din proiectul de Constituție, și cu atât mai puțin

²⁵ PROCES-VERBAL privind rezultatul votului exprimat de deputați și senatori asupra proiectului de Constituție a României, încheiat la 21 noiembrie 1991, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991.

²⁶ „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 236 din 23 noiembrie 1991.

²⁷ Comunicatul Biroului Electoral Central cu privire la rezultatul referendumului național asupra Constituției României, care a avut loc la data de 8 Decembrie 1991, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 250 din 14 decembrie 1991.

²⁸ LEGE nr. 120 din 8 decembrie 1995 privind proclamarea „Zilei Constituției României”, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul VII, Partea I, nr. 287 din 11 decembrie 1995.

²⁹ A se vedea Dan Vătămănuș, *op. cit.*, p. 11.

conținutul normativ al Constituției României adoptată prin referendum național la data de 8 decembrie 1991.

Având în vedere unele confuzii și inexactități conținute într-o serie de lucrări publicate (studii și chiar colecții de documente), am considerat că se impune elaborarea unui nou studiu bazat pe surse primare, în special acte normative publicate în „Monitorul Oficial al României”, care prin oferirea de informații directe și credibile să contribuie la creionarea unei imagini comprehensibile asupra procesului de elaborare, dezbatere și adoptare a noii Constituții a României în contextul victoriei Revoluției Române din Decembrie 1989 – un eveniment care a declanșat procesul democratizării țării în toate componentele vieții social-politice.

Procesul adoptării Constituției României nu a fost ușor, fiind caracterizat de un ritm susținut al dezbaterilor și termene foarte strânse pentru că, potrivit articolului 82 din Decretul-Lege nr. 92/1990, Adunarea Constituantă se dizolva de drept dacă nu adopta Constituția în cel mult 18 luni de la constituirea ei. De aici și anumite critici cu privire la unele prevederi din Constituție, existând voci potrivit cărora întregul proces a fost dominat de către Frontul Salvării Naționale. Față de aceste critici, Ioan Leș (membru în Comisia Constituțională și deputat din partea FSN) arăta că „dezbaterele parlamentare prilejuite de promovarea unei noi legi fundamentale au fost deosebit de animate, iar controversele au fost adeseori extrem de accentuate, nelipsind nici criticile de o vehemență greu de înțeles, fiind explicabile, într-o anumită măsură, doar prin dorința unor formațiuni politice de a accede cu orice preț la putere (...) în pofida acestei aprige lupte parlamentare, referendumul organizat la data de 8 decembrie 1991, pentru aprobarea Constituției, a întrunit o adeziune populară care nu lasă nicio îndoială asupra dorinței poporului de a avea o nouă lege fundamentală a căror prevederi să fie conforme cu aspirațiile sale democratice și de progres social”³⁰.

O concluzie edificatoare față de toate aceste controverse reiese din declarațiile lui Marian Enache (un participant activ la elaborarea și redactarea Constituției), potrivit căruia: „Constituția din 1991, ca orice lucrare umană, nu este perfectă și nu poate fi fetișizată sau absolutizată; ea trebuie valorizată în contextul istoric al apariției și a reprezentărilor pe care autorii acestei opere legislative le aveau despre societate și evoluția ei în acea perioadă. Desigur că, legea fundamentală comportă limitele rațiunii omenești și amprenta spiritului timpului în care a fost elaborată și adoptată, dar aceste împrejurări istorice obiective nu diminuează meritele reale ale Constituției din 1991 și rolul ei în

³⁰ Ioan Leș, *Autoritatea judecătorească în viziunea Constituției României din anul 1991 și a evoluțiilor sale ulterioare*, în „Revista de drept public”, nr. 3/2021, p. 47.

transformarea radicală a statului și a modelului de societate democratică pe care le-a implementat”³¹.

Ca o concluzie generală se poate spune că, în ciuda unor neajunsuri inerente contextului istoric în care a fost adoptată, Constituția României din 1991 reflectă pe deplin idealurile și aspirațiile populare din timpul Revoluției Române din Decembrie 1989, principiile și valorile consacrate în textul constituțional stând la baza transformării statului și societății românești în perioada care a urmat.

Bibliografie

Lucrări de specialitate

1. *Constituția României: Documente*, Ediție îngrijită de Teodora Stănescu-Stanciu și Gheorghe Neacșu, Editura Karta-Graphic, Vol. 1 – 2011; Vol. 2 și 3 – 2012; Editura IRRD 1989, Vol. 4 – 2015 și Vol. 5 – 2016;
2. ENACHE, Marian, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, disponibil la adresa <https://www.juridice.ro>;
3. *Geneza Constituției României 1991: lucrările Adunării Constituante*, IONCICĂ, Dumitru (Editor coordonator), București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1998;
4. ILIESCU, Ion, *Revoluția Română*, București, Editura Presa Națională, 2001;
5. IONESCU, Cristian, *Tratat de drept constituțional contemporan*, Ediția a 3-a, București, Editura C.H. Beck, 2019;
6. IORGOVAN, Antonie, *Odiseea elaborării Constituției*, Târgu Mureș, Editura Uniunii Vatra Românească, 1998;
7. LEȘ, Ioan, *Autoritatea judecătorească în viziunea Constituției României din anul 1991 și a evoluțiilor sale ulterioare*, în „Revista de drept public”, nr. 3/2021;
8. MURARU, Ioan, MURARU, Andrei, *O posibilă interpretare a art. 1, alin. (3) din Constituție*, în „Curierul judiciar” nr. 6/2014;
9. VĂTĂMAN, Dan, *Idealurile și aspirațiile populare conținute în documentele programatice ale Revoluției Române din Decembrie 1989 ca fundamente ale transformării statului și societății românești*, în „Anuarul Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989”, Volumul II/2024, pp.

³¹ Marian Enache, *Procesul adoptării Constituției din 1991 – o veritabilă școală a constituționalismului românesc*, <https://www.juridice.ro> (accesat la 20.09.2025)

11-57, disponibil la adresa: <https://anuarul.institutulrevolutiei.ro/wp-content/uploads/2024/11/Dan-Vataman-%E2%80%93-Idealurile-si-aspiratiile-populare-continute-in-documentele-programatice-ale-Revolutiei-Romane-din-Decembrie-1989.pdf>;

*Acte normative / Comunicate publicate
în Monitorul Oficial al României*

10. „Comunicatul către țară” al Consiliului Frontului Salvării Naționale din 22 decembrie 1989, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 1 din 22 decembrie 1989;

11. Decret-Lege nr. 2 din 27 Decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 4 din 27 decembrie 1989;

12. Decretul-Lege nr. 8 din 31 Decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul I, nr. 9 din 31 decembrie 1989;

13. Decret-Lege nr. 81 din 9 februarie 1990 privind Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 27 din 9 februarie 1990;

14. Decret-Lege nr. 82 din 13 februarie 1990 privind componența Consiliului Provizoriu de Uniune Națională și a biroului executiv al acestuia, precum și comisiile de specialitate ale consiliului, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 28 din 14 februarie 1990;

15. Decretul-Lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 35 din 18 martie 1990;

16. Proces-verbal încheiat de Biroul Electoral Central privind rezultatul alegerilor din 20 mai 1990, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, nr. 81-82 din 8 iunie 1990;

17. Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/11 Iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, Partea I, nr. 90 din 12 iulie 1990;

18. Hotărârea Adunării Constituante nr. 2/11 Iulie 1990 privind aprobarea componenței nominale a Comisiei de redactare a proiectului Constituției României, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul II, Partea I, nr. 90 din 12 iulie 1990;

19. Hotărârea Adunării Constituante nr. 1/13 februarie 1991 pentru completarea articolului 12 din Hotărârea nr. 1 din 11 iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 39 din 25 februarie 1991;

20. Hotărârea Adunării Constituante nr. 2/10 septembrie 1991 pentru completarea Hotărârii nr. 1 din 11 iulie 1990 privind Regulamentul Adunării Constituante, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 184 din 13 septembrie 1991;

21. Hotărârea Adunării Constituante nr. 3/13 noiembrie 1991 privind unele măsuri în vederea adoptării Constituției României, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 230 din 15 noiembrie 1991;

22. Proces-verbal privind rezultatul votului exprimat de deputați și senatori asupra proiectului de Constituție a României, încheiat la 21 noiembrie 1991, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991;

23. Constituția României, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 233 din 21 noiembrie 1991;

24. Legea nr. 67/1991 privind organizarea și desfășurarea referendumului național asupra Constituției României, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 236 din 23 noiembrie 1991;

25. Comunicatul Biroului Electoral Central cu privire la rezultatul referendumului național asupra Constituției României, care a avut loc la data de 8 decembrie 1991, publicat în „Monitorul Oficial al României”, Anul III, Partea I, nr. 250 din 14 decembrie 1991;

26. Legea nr. 120 din 8 decembrie 1995 privind proclamarea „Zilei Constituției României”, publicată în „Monitorul Oficial al României”, Anul VII, Partea I, nr. 287 din 11 decembrie 1995.